

Hur häxorna lärde sig flyga och andra avslöjanden om Europas häxprocesser

Marko Nenonen, docent i historia vid Tammerfors universitet, har studerat magins, ockultismens och häxförföljelsernas historia i över tjugo år. *Noitavainot Euroopassa: Myytin synty*⁵ ("Häxprocesserna i Europa: Mytens födelse", min övers.) är den första boken som utkommit på finska som tar upp delar av såväl Finlands häxhistoria som Europas.

Det som Nenonen främst ger sig i kast med i detta verk är att visa på dagens uppfattningar om häxprocesserna, och hur dessa skiljer sig från de historiska fakta vi faktiskt har. Enligt honom finns här stora missuppfattningar och luckor. Han lovar även att utreda hur processerna började, vilka som var inblandade, och varifrån föreställningar om Blåkulla, flygande och samlag med djävulen riktigt kom. Dessa föreställningar, tillsammans med många andra, är påfund från den moderna tiden. Den medeltida häxan, som för övrigt var mycket sällsynt, skulle aldrig ha ägnat en tanke åt dylika dumheter. Inte ens den medeltida katolska kyrkan trodde på sådant. Enligt Neno-

nen finns det många missförstånd och allmänna (felaktiga) uppfattningar om Europas häxprocesser. Först och främst var inte häxan ett barn av den "mörka medeltiden". De fåtaliga trolldomsfall som finns dokumenterade från denna tid är inte alltid tillförlitliga. En försvinnande liten del anklagade avrättades, även under de stora häxåren 1550-1650. De anklagade var dessutom inte alltid kvinnor, män kunde till och med vara i majoritet på vissa orter.

Nenonen gör ingen hemlighet av att han anser dagens häxforskning vara haltande och till stor del baserad på opålitlig litteratur. Han vänder sig emot många teorier, han omkullvärlter tidigare tankar om till exempel antalet avrättade, som tidigare trots gå uppemot miljonen. Han hävdar att den västeuropeiska häxforskningen under närmare hundra år dominerades av det han kallar det västeuropeiska paradigmet. Detta innebär att de västeuropeiska häxprocesserna har undersökts utgående från djävulsdyrkan och häxsabbaten, det vill säga utgående från fenomen som inte alls var så vanliga som den skräckromantiska bilden av häxprocesserna tillstår. Först på 1970-talet började forskare inse att det fanns fler modeller och teorier att

5 Nenonen, Marko, 2006: *Noitavainot Euroopassa. Myytin synty*. Jyväskylä: Atena kustannus. 303 s

tillgå då man forskar om häxor, men ändå har paradigmen envist hängt kvar in till dessa dagar.

Den stora skillnaden mellan medeltidens häxor och den nya tidens häxor, menar Nenonen, är att i den nya tiden dök djävulsdyrkan och kannibalism upp – de påstådda häxorna påstods äta små barn på häxsabbaterna – tillsammans med en hel del andra förskräckligheter. Den medeltida häxan däremot hade ingenting att göra med sådant, utan ägnade sig åt *maleficarum*, skadegörelse. *Maleficarum* var ingenting man i regel blev hängd för, medan däremot häxorna från 1500-talets början och framåt blev anklagade för att nattetid ha flugit till häxsabbater. Häxsabbaten var ett modernt påfund, någonting som aldrig förekom i medeltida källor, och inte ens i modern tid var den ett absolut universalt fenomen: häxor fanns det många olika sorter av. Just ordet häxsabbat, får jag veta, har sitt ursprung i judarnas vilodag. Judendomen ansågs under denna tid kättersk, och för att ytterligare spä på den påstådda häxans synder sades hon nattetid flyga iväg till häxsabbater.

Om häxsabbat är någonting som för tankarna till häxornas förfärlighet, så är den spanska inkquisitionen någonting som hos många väcker ännu sämre tankar. Inkquisitionen hålls ofta ansvarig för många kvinnors död och ännu fler fall av omänsklig tortyr. Detta är ytterligare en villfarelse, menar Nenonen. Dess byråkratiska tillvägagångssätt och nyktra förhållningssätt till häxhistorier ledde till att ytterst få häxor dömdes. I dess barndom var inkvisitörer ytterst misstänksamma mot anklagelser om häxeri, och under hela sin levnadstid var inkquisitionen mer bekymrad om kättare och judar, vilkas utrotning var dess egentliga uppgift.

Som historiker är det Nenonens uppgift att ta reda på sanningen, att motbevisa de olika villfarelser om häxprocesserna som idag förhärskar. Som folklorist är det inte sanningen i sig som är mest intressanta, utan själva berättelserna och människornas föreställningar. Dessa föreställningar har levt kvar i hundratals år och idag kan man fråga vilket barn som helt om vad en

häxa är och få svaret att häxorna är elaka kvinnor som flyger till Blåkulla. Även om Nenonen vill veta hur människan på 1400- och 1500-talen plötsligt kom på att den påstådda häxan hade varit ute på nattliga flygturer, handlar det för honom främst om att finna en orsak till den hysteri som sedan föddes och levde kvar ända in i vår tid. För mig erbjuder boken två forskningsområden: människans föreställningar om häxor då när det begav sig, och dagens föreställningar om häxprocesserna då.

Nenonen skriver redan i sin inledning att han velat undvika ett alltför akademiskt språk, någonting som uppskattas på många håll eftersom det är ett enkelt sätt att sprida kunskap även utanför den akademiska världen. Detta bidrog även till att jag, trots min ringa erfarenhet av finskspråkig litteratur, fann detta verk relativt lättläst.

Någonting jag även fann mycket uppfriskande är att han inte endast avskärmat sig till häxfall från finska områden utan även nämner Svenskfinland och Sverige, vilket torde öka intresset för boken på svenskspråkigt håll (med reservation för språkbarriären, naturligtvis). Att dessutom göra jämföranden mellan Finland, Norden och övriga Europa samt Ryssland ger en enhetligare bild av ämnesområdet.

Noitavainot Euroopassa ger en lättbegriplig och enhetlig överblick över häxprocessernas historia. Här finns bakgrunden och förklaringar till mycket, men vad Nenonen inte tagit med är de faktiska huvudpunkterna om hur häxysterin började, vem som anklagades och hur processerna har förklarats i den akademiska världen. De viktigaste och mest intressanta punkterna får vi alltså fortfarande vänta på tills senare detta år, då han ger ut en fortsättning till boken, *Noitavainot Euroopassa. Paholaisen apuna*. Fram till dess får vi nöja oss med *Myytin synty*, som är en mycket grundläggande och introducerande bok inom ämnet häxprocesser.

Catarina Harjunen